

POVRATAK ZLATE KOLARIĆ KIŠUR
I BRANKO GAVELLA.
KRITIČKI OSVRT KROZ PERIODIKU

Vesna Vlašić

Početakom 30-ih godina prošloga stoljeća, kada Zlata Kolarić Kišur započinje sa stvaralaštvom, na alternativnim scenama zagrebačkih kazališta prikazano je već nekoliko njezinih *scenskih slika, veselih igara i dramoleta za djecu s primjesama pučkog kazališta*.¹ Od djela koje je napisala za odrasle ponajviše se ističe uspjela drama *Povratak* koju je na scenu zagrebačkog HNK 1940. godine postavio Branko Gavella. Radi se o drami s izrazito antiratnom tendencijom čija se radnja odvija u slavonskom selu te u osječkoj bolnici, a kojoj je u središtu mladić koji se nakon rata vraća kući i zaručnici.

Drama *Povratak* Zlate Kolarić Kišur nagrađena je na anonimnom natječaju Matice hrvatskih kazališnih dobrovoljaca za pučku glumu 30. 3. 1940. između šezdesetak tekstova. Nagrađena je nagradom Josipa Freudenreicha i nagradom Josipa Bacha. Povjerenstvo koje je odlučivalo o nagra-

¹ *Leksikon hrvatskih pisaca*, ur. D. Fališevac, K. Nemeč, D. Novaković, Školska knjiga, Zagreb, 2000., str. 359.

dama činili su: Julio Albin, dr. Slavko Batušić, Aleksandar Freudenreich, dr. Miro Majer, Ernest Radetić i Tito Strozzi. U svojoj ocjeni su napisali:

Povratak, drama u 3 čina. Iskreno, potresno, umjetnički vrijedno. Rijetkom umjetničkom snagom i majstorstvom je pisac izgradio ovu dramu. Scene iz dnevnog života prekidaju se finim crtanjem karaktera i dočaravanjem duševnih raspoloženja. Autor je umjetničkom snagom zahvatio u ratne probleme i stvorio izvanredno uspjelu dramu naših ljudi, naših boli i naših osjećaja. Karakteri su izvrsno uspjeli, prirodan njihov govor, djetinji način kojim skrivaju svoje prave osjećaje, pokazuju autora osjećajnog umjetnika. Narodni običaj logički i umjetnički upleten u III činu, daje djelu osobitu draž i vrijednost. Djelo zaslužuje nagradu u svakom pogledu.²

Zanimljiva činjenica saznaje se iz razgovora s glavnim tajnikom MHKD-a, gosp. Aleksandrom Freudenreichom, naime, kako se radilo o anonimnom natječaju, žiri je do samog kraja vjerovao da je autor drame *Povratak* muškarac jer nisu mogli zamisliti da bi iz ženskog pera mogle nastati tako snažne scene.³

Nakon što je drama *Povratak* nagrađena, Zlata Kolarić Kišur dala je intervju za *Novosti* u kojemu je objasnila motive pisanja drame:

»Preživjela sam jedan rat, upoznala sam ga s njegove bolne strane. Radila sam kao dobrovoljna bolničarka dvije godine u jednoj vojničkoj bolnici. Bila sam tamo i mati i sestra i njegovateljica onim siromašnim ljudima, onoj velikoj djeci. Vidjela sam njihove tuge i boli i patila s njima. A sad je opet među ljudima rat... Nosila sam to duboko u sebi dugo vremena. Gotovo sam osjećala da to moram jednom dati. Neizbrisive dojmove imala sam iz tog ratnog vremena. U meni su titrale scene, koje sam proživjela i nekom strašnom snagom me držale u vlasti kroz godine... Ima scena iz bolnice koje su potpuno realne. Mislim da je jury bio pod impresijom da je ovo djelo napisao neki muškarac.

² Citat preuzet iz pisma Vesne Kolarić Kišur Uredništvu časopisa *Forum*. (Iz ostavštine Zlate Kolarić Kišur, Gradska knjižnica i čitaonica Požega.)

³ Vidi *Završen X natječaj MHKD, Zagrebački list*, 2. IV. 1940.

Ali može i žena to da vidi i da osjeti svu onu tragiku i bol. Ja sam moje osobe u drami donijela onakve kakve sam ih vidjela i slušala u bolnici.⁴

Drama *Povratak* izvedena je 1940. godine na kazališnim daskama HNK na dan obilježavanja 80. obljetnice upotrebe hrvatskog jezika u kazalištu. Redatelj drame bio je Branko Gavella, a scenograf Krsto Hegedušić. U tiskovini *Novosti* objavljena je obavijest o premijeri te saznajemo da su, kako bi što vjernije prikazali drevni božićni običaj *Adam i Eva*, intendant Hrvatskog narodnog kazališta arh. Freudenreich, redatelj dr. Gavella i scenograf Krsto Hegedušić posjetili selo Andrijevce gdje se odvija radnja drame. Tada je i zapisano:

Premijera djela hrvatske spisateljice biti će najdostojnija proslava obljetnice kada je hrvatski jezik trajno i vječno zavladao našom pozornicom.⁵

Putovanje je bilo korisno jer je njime Hegedušić stekao saznanja o načinu na koji je uređena seoska soba u Slavoniji i to primijenio kod prostornog rješenja scene. Realističnoj slici stvarne prostorije pridonijeli su karakteristični predmeti i pokućstvo. Isto tako, kostimska rješenja pratila su pučke običaje.

Glumačku postavu činili su Mila Dimitrijević, Vika Podgorska, Viktor Bek, Josip i Veljko Maričić, Dejan Dubajić, Vlasta Dryak, Bela Krleža, i drugi. Svi navedeni glumci bili su vrsni interpreti i činili su svojevrsnu kremu tadašnjeg hrvatskog glumišta. Mila Dimitrijević glumila je Maru, Josip i Veljko Maričić, u stvarnom životu otac i sin, ponovili su taj odnos i na sceni. Vlasta Dryak igrala je Stanu i ostvarila ulogu koja se pamtila, a Viktor Bek, poznat kao zagovornik scenskog realizma, briljirao je u ulozi Didaka.

⁴ »Kako je Zlata Kolarić-Kišur postala književnica«, *Novosti* br. 95, 7. IV. 1940. (Iz ostavštine Zlate Kolarić Kišur, Gradska knjižnica i čitaonica Požega.)

⁵ *Novosti*, »Proslava znamenitog dana hrvatske drame, Premijera Povratka od Zlate Kolarić Kišur«, 22. 11. 1940. (Iz ostavštine Zlate Kolarić Kišur, Gradska knjižnica i čitaonica Požega.)

Interesantna je povijest *Povratka*. Drama je, nakon izvedbe u Zagrebu, uvrštena na repertoar kazališta u Splitu, Osijeku, Sušaku i Ljubljani, no zbog ratnih su događanja predstave u navedenim kazalištima otkazane. Iako je prognozirano da će kazališna izvedba drame postići veliki uspjeh, komad je nakon desete izvedbe skinut s repertoara te od 10. veljače 1941. godine do danas nikada više nije izveden u kazalištu. Značajno je spomenuti još jednu činjenicu: ta drama u tri čina nikada u cijelosti nije tiskana. Mnogi kritičari, među kojima se isticao Ranko Marinković, tvrdili su da je drugi čin najbolje napisani dio drame i kao takav može funkcionirati zasebno. Tada se tiska (i pretiskava) samo taj čin.⁶

Drama *Povratak* premijerno je prikazana u HNK u Zagrebu 24. studenog 1940. godine. Veliki dio tadašnjih tiskovina objavio je kritički osvrt na premijeru, a za istaknuti je da su svi kazališni kritičari hvalili visoku umjetničku razinu režije Branka Gavelle. Premijera je bila slabo posjećena, a malobrojni gledatelji gromoglasnim pljeskom su pozdravili autoricu, redatelja i glumce. Nakon druge izvedbe drame koja je ponovno bila slabo

⁶ Vidi, Dunja Detoni Dujmić, *Ljepša polovica književnosti*, MH, Zagreb, 1998.

Drama *Povratak* Zlate Kolarić Kišur doživljava na neki način rehabilitaciju pristupom Dunje Detoni Dujmić koja se protivi parceliranju dramskog teksta. Ranko Marinković prvi je istaknuo ekspresivnost drugog čina drame, novelističku deskriptivnost prvog čina i epsku opširnost trećeg. B. Livadić također ističe drugi čin koji je po njemu vrhunac dramatičnosti, te ujedno i najvredniji dio drame. B. Gršković prvi i treći čin naziva mlakim i razvučenim. D. Žanko tri čina drame naziva trima samostalnim cjelinama. Branko Hećimović je tvrdio da drugi čin drame može egzistirati potpuno samostalno. Priznaje se umjetnička vrijednost samo središnjem činu, a prvi i drugi su žestoko napadani i većina kritičara im zamjera nedramatičnost, razvučenost, izostanak ekspozicije, folklorističku dekorativnost. Takvim stavovima žestoko se usprotivila D. D. Dujmić koja iznosi tvrdnju kako se drama *Povratak*, bez obzira na nedostatke, mora promatrati kao cjelovit dramski tekst. Na dramu se ne smije gledati kao na ulomak nego kao na mozaičan tekst u kojemu se isprepliću stilovi i žanrovi. Zalaže se da se *Povratak* napokon počine proučavati i vrednovati kao cjelovit dramski tekst.

posjećena, u *Jutarnjem listu* objavljen je članak u kome je domaćoj publici zamjeren malograđanski odnos prema kazalištu:

Među onima koji se nazivaju prijateljima hrvatske književnosti i rodoljubima, ne bi doista smjelo biti nikoga, tko ne bi upoznao dramu »Povratak« koja znači pravi događaj u našem kazališnom životu. Jer dužnost se prema kazalištu ne izvršuje time ako se posjećuju samo skupa inozemna gostovanja ili priredbe zabavnog karaktera, dok se šutke prelazi preko pravih i istinskih umjetničkih vrednota.⁷

Radnja ove tročinske drame smještena je u vrijeme Prvog svjetskog rata, u 1916. godinu. Sva zbivanja odigravaju se u dva dana pred Badnjak. Prvi i treći čin drame smješteni su u slavonsko selo, prikazani su običaji, način življenja te atmosfera seoskog života. Vrlo idilično započinje prvi čin: žene valjaju tijesto i uređuju kuću za Badnjak, no već kod prve replike postaje jasno da Božić neće biti sretan jer nedostaju njihovi sinovi i muževi, a spremanje blagdanskih jela samo je znak običaja, a ne radosne pripreme. Prvi čin zasnovan je na intuitivnim predosjećajima i iščekivanju Ivinog pisma. Kroz razgovor Stane, Ivine majke i seoskih djevojaka, Zlata Kolarić Kišur daje nam idealizirani Ivin portret viđen različitim očima.

Prisjećanje na Ivu u nekim sretnijim danima isprepletено je ženskim razgovorima o napornom životu i strahu za bližnje. Teške i zabrinute razgovore prekinuo je dolazak Ivinog oca, već dobrano pod utjecajem alkohola, s dugo očekivanim pismom. Radost roditelja na trenutak je zasjenjena crnim glasno izrečenim Staninim mislima. Smjenjuju se djevojačke pjesme i veselo kolo s tužnim dijelom u kome Jula sama sebi ne želi priznati da joj je sin Franjo poginuo u Galiciji.

U prvom činu pojavljuju se dva sporedna lika koji nose komične predznake: Soka i Didak, čija naglušost stvara određene zablude i time izaziva smijeh prisutnih. Didak neprestano ponavlja sjećanja na prusko-

⁷ *Jutarnji list*, »Repriza drame *Povratak* u ponedjeljak u Velikom Kazalištu«, 8. 12. 1940., str. 19.

austrijski rat, a osim što je u funkciji njegove zaboravljivosti, ta priča nosi poruku besmislenosti bilo kojeg rata. Drugi lik čiji su duhoviti dijalozi intermezzo u nagovještajima nesreće, seljanka je Soka koja voli zaviriti u čašicu. U prvom činu naglašena je marljivost slavonskih žena i posebno je istaknut harmoničan odnos između snahe i svekrve.

Drugi čin odvija se u bolesničkoj sobi osječke ratne bolnice. U tom sumornom prostoru nalaze se ranjenici, ljudi različite nacionalnosti, dobi, obiteljskog i materijalnog statusa. Spisateljica je na jednom mjestu okupila Hrvata, Muslimana, mađarskog Ciganina, Poljaka i Čeha, iz tog razloga drugi čin vrvi različitošću jezika i dijalekata.

Jedan od najupečatljivijih prizora drame svakako je zamišljeno putovanje kući željeznicom koja razvozi ranjenike. Igru počinje jedan od glavnih zabavljača u sobi, Ciganin violinist koji je lakše ranjen.

I tom čudesno zamišljenom željeznicom putovali su ranjenici iz bolničke sobe, nitko od njih nije želio više ratovati, a svima im je bila zajednička čežnja za kućom.

Galami koja vlada u sobi, šaljivim razgovorima i pjesmi, suprotstavljena je Ivina tragedija i njegova šutnja. On ne sudjeluje u bolničkim razgovorima, jedino odgovara na upite bolničarke. Ivo je zabrinut jer roditelji ne znaju da će zateći sina teškog invalida. U dijalogima između majke Mare i Ive gradira se dramska napetost te majka tada spoznaje svu tragediju koja ih je zatekla.

Treći čin karakterizira slutnja povratka. Radnja je ponovno smještena u ruralni ambijent, u seosku kuću uoči Badnje noći. U kući se nalaze Stana i Didak. U kuću u kojoj vlada neizvjesnost dolaze seoski glumci koji izvode pučku preradu biblijske priče o Adamu, Evi i Anđelu.⁸ Igru izvode preobučeni mladići, a radnja je svedena na poruku o grijehu i njegovim posljedicama. Stana sluti tragediju i verbalizira svoj strah, prepričavajući

⁸ Folklorna igra *Od Adama i Eve* preuzeta je iz požeškog kraja. O tome nalazimo podatak u knjizi koju je priredio Velimir Deželić, *Koleda: obrađeni hrvatski godišnji običaji*, Zagreb, 1936.

Didaku ružan san koji je sanjala. Spisateljica na taj način priprema Stanu za veliki finale kada shvati da je Iva bogalj. Stana pronalazi snagu u sebi » ...*Ostanite ovdje – ja ću pomoći mojem Ivi – u mene je snage za oboje!*«. ⁹ Ovom melodramatskom završetku pridružuje se scena u kojoj slomljena majka, nakon izricanja riječi »*Stano, kćeri, Bog ti platio!*«, pada mrtva jer joj je srce otkazalo uslijed velike emocionalne napetosti.

Nakon premijere, u *Jutarnjem listu*, Zagreb, 26. 11. 1940., objavljena je pozitivna kritika novinara J. H. Autor kritike dramu uspoređuje s antičkom dramom i iznosi teoriju sudbine prema kojoj je čovjek bez svoje tragične krivnje akter katastrofe:

»Stvarno je Usud, antikna Moira, vječni pokretač ratne drame, ali sve te ratne drame od Euripidovih »Trojanki« do modernog ratnog teatra otkrivaju nam da kroz vjekove nema ni tu ništa novo pod suncem, da je i moderan tehnički izraz »totalitarni rat« zapravo samo nova oznaka za neumitnu činjenicu da je svaki rat totalitaran za ljudsku dušu. Dramu ratnog invalida u svoj okrutnosti dali su Toller (Hinkemann) i Somerset Maugham (Sveti plamen, Za zasluge). Gđi Kolarić-Kišur uspelo je da trojstvo ratne drame: tragediju majke, tragediju ratnog invalida, tragediju ratne vjerenice ujedinjeno uskladi u jednostavnoj neposrednosti. (...) S posljednjim prizorom drama naglo dobiva duboku duševnu povezanost u svojoj heroini, nepoznatoj u dotadašnjim prizorima, dobiva drama svoje značenje, probija se silnom elementarnom snagom njezina ideja koja mahom zaokružuje sve doživljeno. I u tom završnom prizoru dano je dramu ono nešto zasebno što je izdiže iz prosječne ratne dramske literature, čuti se tu jedan specijalno naš akord. Stana, vjerenica ratnika daje reakciju naše žene spram tragičnog djelovanja Usuda, hvata se

⁹ Vidi tekst predstave koji se čuva u Odsjeku za povijest hrvatske književnosti i kazališta, in. ozn. HNK 2432. Iz pisma Vesne Kolarić Kišur, koje se nalazi u ostavštini Z. K. Kišur, saznajemo da je ovu rečenicu autorica dodala nakon što je redatelj B. Gavella zaželio da se publici direktnije objasni stav Stane prema Ivi. Redatelj je autorici dao potpunu slobodu i, prema navodima V. K. Kišur, bio je oduševljen.

s njim u koštac i – gledalac doživljuje veličajnu katarzu, zna da ta djevojka, primajući invalida, spremna dati mu nov život, pobjeđuje sam Usud.«¹⁰

Prema članku iz *Obzora*, Branko Gavella nije se samo ograničio na redateljsku funkciju nego je sa spisateljicom i dramaturški surađivao:

Branko Gavella se zainteresirao za djelo Zlate Kolarić Kišur i pun zanosa dao se na posao da ga realizira na pozornici. Povratak kakav smo jučer gledali, odaje ne samo nesumnjiv talent nego i sigurnu ruku: kazališno iskustvo, bogatu invenciju, razborito sažimanje građe – sve odlike zrelog autora, kazališnog rutinera.

U istom članku ističe se drugi čin kao redateljsko remek djelo.¹¹

U prilog tvrdnji da je Gavella na neki način dramaturški surađivao s autoricom drame, govori i činjenica koju Vesna, kći Zlate Kolarić Kišur, navodi u pismu uredništvu časopisa *Forum*. Pismo je reakcija na tekst Branka Hećimovića, objavljena u broju 10-12/83. Rečenicu, u kojoj Stana kaže: *Ja ću pomoći mome Ivi... U mene je snage za oboje*«, Zlata Kolarić Kišur dodaje nakon što je Gavella zatražio da se publici izravnije pokaže Stanin stav prema Ivi.

Prema zapisima koje je autorica svojom rukom zapisala na margini izrezaka iz novina¹² to je bila sva dramaturška suradnja s dr. Gavelлом.

U *Zagrebačkom listu*, u kazališnoj kritici koju potpisuje Oton Iveković, veliča se majstorska Gavellina režija drugog čina, naročito uprizorenje u kojemu bolesnici zamišljaju povratak kući. Ponovno se ističe Branko

¹⁰ *Jutarnji list*, 26. 11. 1940., str. 15., »HNK Povratak«, Iz ostavštine Zlate Kolarić Kišur, Gradska knjižnica i čitaonica Požega.

¹¹ Tome je pridonijelo i scenografsko rješenje Krste Hegedušića koji je problem bolničke sobe riješio zašavši koso u dubinu, time je dobiven veći prostor i omogućeno je redatelju da može usmjeriti pozornost na desni ugao gdje se nalazi Ivin krevet. Hegedušić je prema pisanju kritičara omogućio svojim scenskim rješenjima Gavelli da stvara i nijansira atmosferu te rukuje pojedincima, skupinama i masama.

¹² Ostavština Zlate Kolarić Kišur u Gradskoj knjižnici i čitaonici Požega.

Gavella kao važan autoričin suradnik... *koji je svoju skalu uspjeha i opet ispunio novim uspjehom.*

U već spomenutom članku od 26. 11. 1940. godine u *Jutarnjem listu* izriče se uglavnom pozitivna kritika no ističe se zamjerka da su pojedini detalji i geste prejako istaknuti pa je na taj način na nekim mjestima zategnut tempo predstave. U daljnjim rečenicama nalaze se opravdanje i razlozi u napetosti i uzbuđenju koje izaziva premijerna izvedba. Istaknuti je iz ovog članka blagotvoran Gavellin utjecaj na glumce i spominjanje njegove glumačke škole:

A pokazalo se na sinoćnoj predstavi također od kolike je koristi za teatar glumačka škola; njezini pitomci dali su pod rukovodstvom Gavellinim uzornu komparzeriju – tim je popravljeno upravo ono od čega su bolovale drugačije uzorne izvedbe. Činjenica je da se u glumačkoj školi Gavellininih režija preporadja cijeli naš dramski ansambl.¹³

Kritičar hvali glumce koji su pod prokušanom Gavellinom palicom dali vrhunac, napose jedinstvenu kreaciju Vike Podgorske te Vlastu Dryak koja je u Stani, prema mišljenju kritičara, dala svoju najbolju ulogu. Nakon duge stanke na scenu je nastupio Josip Maričić koji se ponovno dokazao kao izvrstan glumac u ulozi Marka Djurića. U velikoj sceni zamišljenog povratka kući istakli su se epizodni glumci Laurenčić, Dubajić, Repak i Šime Ilić koji su izradili niz živih minijatura vojnika iz svih naših krajeva.

U *Novostima*, u rubrici *Kazalište, umjetnost i znanost*, u članku »Zlata Kolarić Kišur *Povratak*, tragika ljudskog tijela«, Ranko Marinković hvali redateljevu podjelu uloga sigurnim interpretima. Navodi kako je gđa Dimitrijević dala jednu od svojih najboljih interpretacija, Josip Maričić uspjelo je uprizorio naizgled grubog slavonskog seljaka koji je zapravo vrlo širokogrudan, te apostrofira Veljka Maričića koji je dao potresnu sliku osakaćenog Ive. Izvrstan je bio i Viktor Bek kao stari Didak. Osim riječi pohvale, Marinković u recenziji primjećuje:

¹³ *Jutarnji list*, 26. 11. 1940.

Ovoj drami, nažalost, nedostaje (u literarnom i teatarskom smislu) proporcionalnost između dva osnovna motiva: intimna obiteljska i ljubavna tragedija koncipirana potpuno u jednom lirskom ugođaju, – i s druge strane tragedija čovjeka u širem smislu, tragedija rata, sablasnog ljudskog bezumlja.¹⁴

Dr. Ivo Hergešić također hvali Gavellin izvrstan izbor glumaca:

Poznato je da Gavella diže nivo svojih glumačkih suradnika, bilo da umije raspiriti zapretanu iskru ili kao radatelj-tiranin sili glumce da napnu sve sile. Bilo kako mu drago, jučerašnji interpreti bili su svi od reda izvrsni. Ne samo protagonisti: i posljednja epizoda bila je odigrana savjesno, znalčki i s mnogo ljubavi. Trebalo bi stoga prepisati s kazališne cedulje tridesetak i više imena i kazati svakome koju riječ pohvale i priznanja. Ipak treba istaknuti par Mila Dimitrijević i Josip Maričić (otac i mati), koji su dali kreacije natprosječne veličine.¹⁵

Već je spomenuto nastojanje redatelja dr. Gavelle da se božićni običaj u III. činu što uspješnije uprizori. Dio kritičara (Vladimir Cipra, Dušan Žanko)¹⁶ pohvalno su pisali o tome, ističući tu scenu kao dragocjeni trenutak prekida napetosti. No bilo je i drugačijih razmišljanja. U *Večeri* od 25. 11. 1940. godine, u rubrici *Kazališna kronika*, kritičar Gama ističe kako je drama namijenjena diletantima te se okomljuje na folklorističku scenu božićnog običaja, navodeći je vrlo neuspjelom iz razloga što se publika nije oporavila od tragedije drugog čina da bi mogla spoznati zanimljivost slavonskog narodnog običaja. Kritičar ovu scenu naziva protezom i kaže da je ona ponovno ustupak diletantima, no zaključuje da joj je redatelj Gavella udahnuo život:

¹⁴ *Novosti*, 26. 11. 1940., br. 327.

¹⁵ »Iz ostavštine Zlate Kolarić Kišur, Gradska knjižnica i čitaonica u Požeگی«, *Obzor*, Zagreb, ponedjeljak, 25. studenog 1940.

¹⁶ Vidi *Omladina, list za srednjoškolsku omladinu*, prosinac 1940. *Hrvatski list*, 27. 11. 1940. *Hrvatska smotra*, Zagreb, siječanj 1941.

...Bez tako majstorske režije kakva je Gavellina, *Povratak* ne bi uopće imao pravo na život na kazališnoj pozornici. Iskreno rečeno, ono što u njem vrijedi dao je upravo redatelj, koji je stvorio predstavu ne bez mana, ali zanimljivu.¹⁷

Vladimir Kovačić u *Hrvatskom dnevniku*, u rubrici *Kulturni pregled*, pozitivno je ocijenio i pohvalio izvedbu drame *Povratak* no iznio je i zamjerku. Redatelj Gavella, po njegovim riječima, nije u potpunosti uspio stvoriti slavonski ugođaj jer... *drama je pisana ijekavštinom namjesto ikavštinom, a glumci su ovu svoju ijekavštinu pjevuckavo razvlačili na način na kakav se ne govori u Slavoniji*.¹⁸

Iz zapisa Vesne Kolarić Kišur saznajemo da je drama *Povratak* odabrana za Demetrovu nagradu, ali ista joj nije mogla biti dodijeljena jer je predstava vrlo brzo skinuta s repertoara zbog ratnog okružja te je zabranjena daljnja izvedba zbog antiratne poruke koju nosi.

Gavella zadržava Kolarićkinu dramsku konstrukciju te posebnu pažnju poklanja folklornom sadržaju. Isto tako, Gavella je u potpunosti zaokružio antiratnu tendenciju Kolarićkine drame i njezin pacifizam, ističući hrvatsko jezično bogatstvo uz naglašavanje hrvatskih običaja i baštine. Njegov osporavani dramaturški udio ipak je *prisutan kroz zgušnjavanje i depatetiziranje radnje*.¹⁹ Kritika je najbolje primila drugi čin i njegovu sjajnu režiju koja se uglavnom temeljila na kontrastima tragičnog i komičnog. Trećem činu Gavella je posvetio također određenu pažnju želeći smanjiti sladunjavost i melodramatiku, a pojačati vjerodostojnost. Birajući dobre i kvalitetne glumce, Gavella im daje veliki manevarski prostor i omogućava, primjerice, da prema mišljenju velike većine kritičara, briljiraju i ostvare svoje ponajbolje uloge.

¹⁷ *Večer*, 25. 11. 1940.

¹⁸ *Hrvatski dnevnik*, »Kulturni pregled, Zlata Kolarić Kišur: *Povratak*, HNK«, 27. 11. 1940., str. 8.

¹⁹ Petranović, Martina (2005.), »Dva slavonska *Povratka* (Srđan Tucić i Zlata Kolarić Kišur)«, *Šokačka rič* 3. Vinkovci.

LITERATURA

- Detoni-Dujmić, Dunja (1998.) *Ljepša polovica književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Forum* (1983.), br. 10.-12.
- Hećimović, Branko (1981.), »Povratak Z. K. Kišur«. Zagreb: *Forum*.
- Hrvatski list*, Osijek, 27. XI. 1940.
- Hrvatska straža*, 20. 12. 1940.
- Jutarnji list* (1940.), 26. 11., Zagreb.
- Leksikon hrvatskih pisaca* (2000.), Fališevac, Nemeč, Novaković, Zagreb, Školska knjiga.
- Novosti* (1940.), br. 95. »Kako je Zlata Kolarić Kišur postala književnica«, Zagreb, 7. 4.
- Novosti* (1940.), Ranko Marinković »*Povratak*, Tragika ljudskog tijela«. Zagreb: 26. studeni.
- Obzor*, Zagreb, ponedjeljak, 25. studenog 1940.
- Omladinski list*, prosinac 1940.
- Petranović, Martina (2005.), »Dva slavonska *Povratka* (Srđan Tucić i Zlata Kolarić Kišur)«, *Šokačka rič* 3. Zbornik radova znanstvenog skupa *Slavonski dijalekt održanoga u Vinkovcima* 11. i 12. studenog 2005.
- Raverta, Nada (2010.), »Uspjeh Zlate Kolarić Kišur«. Zagreb: *Hrvatska zora*.
- Rem, Goran/Sablić Tomić, Helena (2003.), *Slavonski tekst hrvatske književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Šicel, Miroslav (1970.), *Pregled novije hrvatske književnosti*. Zagreb, Matica hrvatska.
- Škrinjarić, Sunčana (1972.), *Glasam za mjesječinu*. Zagreb: Školske novine.
- Večer*, 25. 11. 1940.
- Zagrebački list*, 25. studenog 1940. Zagreb.

THE RETURN BY ZLATA KOLARIĆ KIŠUR,
AND BRANKO GAVELLA. A CRITICAL REVIEW
THROUGH PUBLICATIONS

Abstract

Play *The Return* by Zlata Kolarić Kišur was rewarded by the Croatian Theatrical Volunteers Matrix on an anonymous competition for folk acting on March 30th 1940. The narrative text in the play has intrigued Branko Gavella who soon after staged it. The play was performed in Croatian National Theatre on the day of the 80th Anniversary of the use of Croatian Language in Theatre, November 24th 1940. And although it was predicted to be a huge success, the play was taken off the repertoire after the 10th performance.

Subject of research will be the corpus of newspaper articles which were published after the premiere in periodicals in 1940 (*Jutarnji list, Hrvatski list, Hrvatski dnevnik, Omladinski list, Zagrebački list, Novosti, Večer, Hrvatska straža* and *Obzor*). A review of critical reviews on the genius directing by Branko Gavella, and acting and setting will be given. Due to this show, the people then had a chance to see *The Return* by Zlata Kolarić Kišur in theatre, unlike the reading audience who only had a chance to read the Second Act of the play because the play has never been printed and published in whole.

Branko Gavela was, according to Oton Orešković, *an invisible, but great and powerful cooperator of the author who has filled his scale of success with yet another new success.*